

Ranokarolinški mačevi na području današnje Dalmacije i Hercegovine

Kusačić, Adrian

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:738355>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Adrian Kusačić

**Ranokarolinški mačevi na području današnje
Dalmacije i Hercegovine**

Završni rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Ranokarolinški mačevi na području današnje Dalmacije i Hercegovine

Završni rad

Student/ica:

Adrian Kusačić

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Tomislav Fabijanić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Adrian Kusačić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Ranokarolinški mačevi na području današnje Dalmacije i Hercegovine** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 10. listopada 2018.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Uspon i pad Franačke; dinastija Merovinga i Karolinga	2
3. Hrvati i Karolinzi.....	5
3.1. Hrvatski prostor i Karolinzi	5
3.2. Materijalna kultura pod karolinškim utjecajem	10
4. Razvoj mača kroz povijest	11
4.1. Mač u prapovijesti	11
4.2. Mač u antici - Rim	14
4.3. Mač u ranom srednjem vijeku.....	15
4.4. Tipologija karolinških mačeva mačeva	17
5. Ranokarolinški mačevi u Dalmaciji i Hercegovini; historijat i tipologija	18
5.1. Historijat istraživanja	18
5.2. Tip K.....	19
5.2.1. Opis mača	21
5.2.2. Tip K u Hrvatskoj i Hercegovini.....	22
5.3. Tip H.....	26
5.3.1. Opis mača	26
5.3.2. Tip H u Hrvatskoj i Hercegovini.....	26
5.4. Posebni tip 1	29
5.4. 1. Izgled mača posebnog tipa 1	30
3.4. 2. Posebni tip 1 u Hrvatskoj; problematika interpretacije	30
6. Ostali predmeti karolinškog utjecaja.....	32
7. Zaključak	34
8. Literatura	35

1. Uvod

Tema ovog završnog rada su ranokarolinški mačevi koji se pojavljuju na području današnje Dalmacije i Hercegovine. S obzirom da se radi o karolinškim predmetima, za početak će se obraditi opća povijest Franaka – kada se prvi put pojavljuju u Europi, počeci prvih osvajanja i osnutka franačke države, dinastije Merovinga i Karolinga te konačan raspad Franačkog Carstva. Nakon toga, da bi se razumjelo okolnosti pojave karolinških mačeva (koji i nisu bili jedini predmeti koji su stizali iz franačke države) obradit će se i politička poveznica između Karolinškog Carstva i Hrvatske Kneževine i prvi koraci približavanja Franaka te postupno pretvaranje Hrvata u odane vazale. No, odnos je polako jenjavao kako je Karolinško Carstvo sve više slabilo suočeno s unutarnjim nemirima, odnosno podjelama. U skladu s razvitkom negativne situacije koja je snašla Franke, Hrvati se sve više osamostaljuju te je u vrijeme raspada Karolinškog Carstva Hrvatska već bila priznata kao suverena država.

Sljedeća cjelina obuhvaća tematiku vezanu za mačeve. To podrazumijeva prvu pojavu mača te njegov razvoj kroz razne etape povijesti, od oblika ili njegove izvedbe do njegovih manevarskih mogućnosti. Tako taj vremenski period obuhvaća brončano doba gdje su se pojavili kratki mačevi, zatim željezno doba i antiku gdje se pojavljuju uz kratke mačeve i dugi mačevi koji će kasnije biti preteča ranosrednjovjekovnih mačeva, tj. franačkih kratkih, ali i dugačkih mačeva. Na kraju će se obraditi svi tipovi ranokarolinških mačeva koji su dostupni u literaturi te se pojavljuju na području koji ovaj rad obuhvaća, naravno, uz par iznimaka za pojedine slučajeve. Također, ovaj će rad pokušati i objasniti kontekst tih nalaza, odnosno smjestiti ih u prostor i vrijeme da bi se što lakše razumjelo kako su došli, zašto i kada.

2. Uspon i pad Franačke; dinastija Merovinga i Karolinga

Franačko ime prvi se put susreće sredinom III. stoljeća i tim imenom su se nazivale zapadnogermanske skupine koje su nastale spajanjem starijih, manjih plemena i plemenskih fragmenata na području između Rajne i Wesere. Stapanje se izvršilo oko triju jezgri: sjeverne skupine gdje su bili Batavci (kasnije Salijski Franci), južnije skupine oko Ubijaca na području današnjeg Kölna (kasnije Ripuarski Franci) te treće franačke skupine oko plemena Hata (temelji istočnih Franaka u kasnijoj Frankoniji). Kao osvajačka sila bili su istaknuti Salijski Franci, posebno Klodovik (481.-511.). On je stekao prevlast nad srednjom Galijom te je porazio Alamane 496. god., neprijatelje Ripuarskih Franaka. Prešao je i na kršćanstvo čime je postao zaštitnikom romaniziranog galskog stanovništva. Godine 507. osvaja Akvitaniju čime ga Istočno Rimsko Carstvo nagrađuje počasnom titulom konzula, priznavši njegovu vlast nad tim područjem. Međutim, Franačka se u Klodovikovo vrijeme ponašala neovisno prema Carigradu, s vlastitim zakonodavstvom i ustrojem crkvene vlasti. Četiri godine nakon osvajanja Akvitanije Klodovik postaje i kraljem Ripurijanaca. Klodovik umire u svojoj prijestolnici u Parizu 511. god., a Franačku su podijelili četiri Klodovikova sina.¹

Skoro pedeset godina trajale su borbe između sinova i unuka nad dijelovima države nakon podjele. Franačku je ujedinio Klotar I. godine 558. U to vrijeme država je obuhvaćala područja do srednje Labe, Saale i srednjeg Dunava i skoro sve germanske zemlje u srednjoj Europi, osim područja gdje su bili nastanjeni Sasi i Frizi. No, Franačka se uskoro opet podijelila na četiri dijela nakon Klotarove smrti godine 561. Ponovno ujedinjene Franačke se izvršilo tek za vremena Klotara II. (613.-628.). Jedinstvo je uspio održati njegov sin Dagobert I. (629.-639.). No, nakon njegove smrti država se opet podijelila na dvojicu njegovih sinova, a kako su bili malodobni njihove su državne poslove preuzeli majordomi (najviši upravitelji kraljevskog dvora). Zbog toga je jačala snaga majordoma do te mjere da je Grimoald, jedan od majordoma, prognao malodobnog sina pokojnog austrazijskog kralja Sigisberta III. (Dagobertova sina) u Irsku te postavio svojeg sina, prozvavši ga Hilderbert III., na prijestolje. To je bio prvi slučaj izbacivanja jednog Merovinga s prijestolja. Ipak je njihova vlast kratko trajala; nakon sedam godina bili su namamljeni u Pariz, bačeni u zatvor i na kraju ubijeni, a na prijestolje je ponovno došao pripadnik merovinške dinastije. Unatoč tome, moć majordoma je i dalje bila toliko snažna da su ih velikaši prepoznali kao potencijalne neprijatelje. Oni su protjerali majordoma

¹ M. BRANDT, 1995., 44-46.

Ebroina koji je bio vrlo utjecajan u Neustriji i Burgundiji te su postavili Hilderika II. za kralja. Međutim, kralj nije htio biti pokoran velikašima pa su ti isti skovali zavjeru te ubili Hilderika u lovu godine 675. Bio je posljednji vladar iz kuće Merovinga koji je pokušao biti neovisan vladar, a Franačka se našla u rukama aristokracije i majordoma. U međuvremenu se Ebroin vratio iz progonstva te krenuo u osvetnički pohod. Taj novonastali nered poslužio je Pipinu Heristalskom da osvoji vlast u Austraziji. Njegov sin bio je Karlo Martel i po njegovu imenu će ta kuća nositi ime Karolinga te naslijediti Merovinge sredinom VIII. st.²

Karlo Martel je na prijestolje uzdigao posljednjeg pripadnika merovinške dinastije, Teodorika IV. Tijekom tog vremena je pokorio Bavarsku, Alamaniju i Frigiju te ih je dao pokrštavati. Također je Karlo Martel uspio pridobiti Akvitaniju nakon što ju je obranio od Arapa 732. godine. Karlova vladavina nad Franačkom bila je autoritativna, konfiskacijama bi zaplijenjivao zemljišne posjede ne birajući od kojeg staleža te bi ju darivao vazalima da ima što veću potporu iza sebe. Čak je donosio zakone i izricao pravdu. Smrću Teodorika IV. godine 737. Karlo Martel je službeno postao kraljem Franačke. Nakon njegove smrti (741. god.) Franačkom su vladali njegovi sinovi Karloman i Pipin koji su između sebe podijelili kraljestvo. Ta zajednička vladavina završava godine 747. Karloman se povukao u talijanski samostan, a sva je vlast pripala Pipinu Malome. Nakon što je Pipin dobio podršku pape Zaharije, sazvaio je sabor u Soissonu 751. na kojem se proglasio kraljem Franačke.³

Nakon smrti Pipina Maloga, Franačkom su zavladao njegovi sinovi, Karloman i Karlo Veliki koji i nisu bili toliko složni. Karloman je zatim umro godine 771., a Karlo je postao apsolutni vladar Franačke. Pobjedom kod Pavije i zarobljavanjem langobardskog kralja Deziderija ljeta 774. godine, Karlo je počeo nositi i titulu kralja Langobarda. Zatim je ujedinio cijelo italsko područje pod imenom Kraljevina Italija te ju dodijelio svojem sinu Pipinu. Karlo je također vodio krvave, teške ratove i protiv Sasa (772.-804.) koji su još tijekom merovinške Franačke često izvršavali pljačkaške pohode. Tijekom tih ratova Sasku je pokorio, podijelio na grofovije i pokrštavao. Paralelno s ratovima sa Sasima, morao se obračunati i s Bavarcima koji su podvrgnuvši Karantaniju, tijekom vremena dovoljno ojačali da se odvoje od Franačke. Na Leškom polju 784. godine, Karlo je porazio vojvodu Tasila III. te postao njegovim vazalom, a pet godina poslije nakon Tasilove pobune Bavarskoj Karlo je ukinuo autonomiju te je Bavarska

² *Ibid*, 110-113.

³ *Ibid*, 114-116.

skupa s Karantanijom ušla u sastav Franačke. Srušio je i avarski kaganat te svoj posljednji vojni pohod izveo protiv Bretanje.⁴

Na mjesto Karla Velikog dolazi njegov sin Ludovik Pobožni. Uređenje svoje države povjerio je svećenstvu čime ih je toliko osnažio da su bili utjecajniiji od samog Ludovika u Franačkoj. Tijekom svoje vladavine bavio se Ljudevitovom pobunom te vodio bitke protiv Bugara za prevlast nad Panonskom Hrvatskom. No, Ludovikova vladavina je najviše bila obilježena sukobom njegovih sinova (a kasnije i samog Ludovika protiv Lotara) za što veću prevlast nad Franačkom. Kao konačni pobjednik je na kraju izašao Lotar koji je naslijedio Ludovika nakon njegove smrti godine 840. Međutim, njegova braća su se pobunila te su ga godinu dana kasnije kod mjesta nedaleko od grada Auxerre teško porazili. Konačni sporazum napravili su u kolovozu 843. u Verdunu podjelom carstva (Slika 1.): Lotar je dobio usko područje od Frigije do Provanse, Karlo je dobio nekadašnja zapadna područja Franačke koje je držao Lotar, a Ludovik Njemački posjedovao je područje na istočnoj strani od Rajne te biskupije Mainz, Worms i Speyer, dakle na zapadnoj obali Rajne.⁵

Slika 1. – Podjela Franačke i Verdunski ugovor

(<https://hr.wikipedia.org/wiki/Frana%C4%8Dka>, 4. listopada 2018.)

Međutim, sva tri kraljestva naišla su na unutarnje poteškoće, a i daljna podjela tih kraljestva će na kraju rezultirati konačnim padom Karolinškog carstva. Vjerojatno je najteže bilo Karlu

⁴ *Ibid*, 175-179

⁵ *Ibid*, 182- 187

Ćelavom, sinu Ludovika Pobožnog. Izgubio je veliki dio Akvitanije, a konstantni ratovi s Normanima zahtjevali su dosta vazala koji će se boriti za njega što je značilo da ih je morao darivati posjedima čime su vazali postali dovoljno jaki da budu nepouzdana. Lotarovo kraljestvo su podijelili njegovi sinovi Lotar II. i Ludovik II., no i njihova kraljestva bijahu također podijeljena nakon njihove smrti između franačkih vladara. Carstvo je doživjelo čak kratkotrajno ujedinjenje pod Karlom Debelim kojeg su postavili kao vladara Zapadne Franačke. Karlo Debeli je vladao kratkotrajno, od 885. do 888., odnosno do svoje smrti te je vladao prilično nezainteresirano. Za novog cara izabrali su Eudesa, pariškog grofa i vojvodu Francije. No, u to vrijeme je Zapadna Franačka bila podijeljena između velikaša od kojih većina i nije bila u krvnom srodstvu s karolinškom kućom. Italija je također bila podijeljena od strane drugih grofova. Time se Karolinško Carstvo konačno raspalo na pet kraljevstva (Njemačka, Francuska, Italija, Sjeverna Burgundija i Arelat) te još dva faktična nezavisna vojvodstva (Akvitanija i Bretanija).⁶

3. Hrvati i Karolinzi

3.1. Hrvatski prostor i Karolinzi

Iako je Zapadno Rimsko Carstvo palo godine 476., njegova vlast se i dalje osjećala sve do godine 481. kada provinciju osvaja kralj Odoakar. U međuvremenu, rimske provincije Panonije padaju pod Istočnim Gotima, a dvanaest godina poslije pripojili su Dalmaciju s panonskim područjem južno od Drave u jedinstvenu vojno-upravnu jedinicu sa Salonom kao glavnim gradom i sjedištem metropolije. Godine 535. istočnorimski car Justinijan I. ulazi u rat s Istočnim Gotima koje je uništio. Osvojeno je područje isprva bilo pod upravom prokonzula, koji je ujedno odgovarao prefektu Ilirka, no kasnije je dodijeljeno egzarhu Maurikiju čije je sjedište bilo u Raveni. Stari crkveni teritorijalni ustroj se i dalje prakticirao.⁷ Međutim, dolazi do prodora Avara i Slavena koji su tijekom VI. st. uspješno istjerali Langobarde iz panonskog područja, a potkraj VII. st. osvojili su čitavo područje do Jadranskog mora. Od panonskog područja su Avari osnovali Prvi i Drugi Kaganat. Što se tiče Bizanta, njegov teritorij sveli su

⁶ *Ibid*, 187-18

⁷ K. REGAN, T. KANIŠKI, 2003., 87.

na samo nekoliko gradova i otoka; provincija Dalmacija je samo „na papiru“ bila bizantska provincija. U zaleđu su se razvijali temelji tzv. Sklavinija.⁸

Franci dolaze kao neposredni susjedi Dalmaciji u posljednjim desetljećima 9. st. Naime, nakon što je Karlo Veliki osvojio sjevernu Italiju, porazio langobardskog kralja Deziderija i proglasio se kraljem Langobarda godine 774. te pripojio grofoviju Furlaniju, svoj interes je preusmjerio prema Istri. Iako nema detalja o Karlovom osvajačkom pohodu na Istru, u historiografiji se uzima da je Istra pala 788. godine. Jedini pisani podatak o franačkim aktivnostima u Istri jest pismo pape Hadrijana I. Karlu Velikome o slučaju biskupa Mauricija koji je bio potjeran od bizantskog stanovništva Istre, koji je, između ostalog, bio i poslan od samog Karla Velikog.⁹ Upravo je uloga tog biskupa bila ključna za postavljanje temelja osvajačkog pohoda Franaka.¹⁰ Karlo Veliki je odmah nakon pripojenja Istre krenuo uspostaviti novu vlast koja se temeljila na elementima starog ustrojstva i organizacije sukladno franačkim običajima i shvaćanjima. Također je sproveo i organizaciju vojske, pritom smjenivši bizantskog zapovjednika *magistra militium* i postavivši franačkog zapovjednika titule *dux*. Iskorištavao je i istarsku obalu, što se može vidjeti u zapisanim tužbama Istrana protiv *dux*a Ivana godine 802. gdje su zapisani podatci kako je Ivan fizički prisiljavao stanovništvo priobalnih gradova u službu njihovih brodova u korist njega, a i za vladarove potrebe. Nakon osvajačke epizode s Istrom, Karlo Veliki ulazi u iscrpljujući rat protiv Avara koji je započeo 788. god. jer su podržali ustanak bavarskog *dux*a Tasila protiv Karla Velikog. Ustanak je bio ugušen, a napadi Avara na granici kraljestva na sjeveru, u Bavarskoj i u Furlaniji uspješno obranjeni. Godine 791. Karlo Veliki je okupio vojsku te je iz Bavarske preko Dunava pošao prema Panoniji na Avare, dok je Pipin Mali, Karlov sin, krenuo iz Italije dati podršku ocu. Rat je trajao iscrpljujućih osam godina te su Franci nanijeli vrlo težak poraz Avarima. Uz taj rat se nadovezala i borba protiv Bizanta za prevlast nad Istrom, koji su vjerojatno i podržavali Avare. Uglavnom su te borbe rezultirale velikim demografskim gubitcima u krajevima koji su bili pod Avarima.¹¹

Od Franačke se očekivao odgovor na problematiku ratom opustošenih avarskih krajeva koji su na koncu i ponudili. Iako je nejasno na koji je način izveden ovaj pothvat, franački dvor pokrenuo je migracijske valove Slavena u opustošene krajeve. No brojni nalazi karolinškog karaktera koji se prostiru područjem od sjevernog oboda Panonske nizine do Jadrana nisu došli

⁸ *Ibid*, 87-88.

⁹ G. BILOGRIVIĆ, 2016., 106.

¹⁰ M. ANIČIĆ, 2000., 71.

¹¹ *Ibid*, 72-74.

trgovinom, već svjedoče organiziranom pothvatu i opremljivanju doseljedičkog naroda, u duhu savezništva. Samo poneki fragmeti pisanih izvora spominju Slavene tijekom tog razdoblja, kao npr. slavenske postrojbe pod zapovjedništvom kneza Vojnomira koji ih je 796. god. poveo protiv Avara.¹² Prema mišljenju prethodno spomenutog autora, pripadnici tog migracijskog vala bili su Hrvati koji su došli s područja „Bijele Hrvatske“ koja se prostirala od istočnih dijelova današnje Češke do južne Poljske i Krakova, koji su stigli u nekadašnju provinciju Dalmaciju kao ratnički organiziran narod.¹³ Taj isti ratnički narod napadao je i gradove koji su bili pod bizantskom kontrolom (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik) za franačke interese, a moguće je da su sudjelovali i u napadima na već vrlo oslabljene, između ostalog i pokrštene, Avare.¹⁴

Rat između Franaka i Bizanta za prevlast nad Dalmacijom se i dalje nastavljao. Nakon neuspjeha franačke mornarice, Franci su odlučili spor o Dalmaciji riješiti diplomatskim putem koji su započeli 810. god., a završeni su Aachenskim mirom godine 812.¹⁵ Franci dobivaju cijelo jadransko zaleđe te Panoniju do Dunava, a Bizantu su dodijeljeni Zadar, Split, Trogir, Dubrovnik, Kotor i otoci Krk, Cres, Lošinj, Rab i Pag.¹⁶ Godine 817. Bizant šalje delegata franačkom kralju Luju Pobožnom da se definiraju granice između Slavena i Romana Dalmatinaca (time se pokazuje da je i dalje postojala ideja o ujedinjenoj Dalmaciji unatoč njenoj podjeli). Te iste godine Luj izdaje *Ordinato imperii*, gdje car zadržava Italiju skupa sa slavensko-avarskom pograničnom regijom (naravno, uključujući i Dalmaciju). Godinu dana poslije, doznaje se za prve službene osobe regija: prvi je *dux* Dalmacije Borna, a drugi je Ljudevit, *dux Pannoniae Inferiosis*.¹⁷

Međutim, onda dolazi do pobune kneza Ljudevita nakon oglašivanja franačkog dvora na njegove pritužbe upućene furlanskom markgrofu Kaldahanu. Kao odgovor na pobunu Ludovik Pobožni šalje vojsku iz Italije i Bavorske prema Panoniji, a Borna izdaje naredbu da čuva južni bok prema Ljudevitim snagama. Ljudevit se iz Karantanije uputio prema Borna u nadi da će ga pridobiti, no uslijedio je okršaj između njih dvojice kod rijeke Kupe. U toj bitci Borna je izgubio zbog izdaje Gačana, protiv kojih će kasnije Borna poduzeti osvajački pohod da ponovno uspostavi središnju vlast i da ih, naravno, podvrgne svojoj kontroli. Tim činom je Borna

¹² *Ibid*, 74-75.

¹³ *Ibid*, 78-7

¹⁴ *Ibid*, 80.

¹⁵ *Ibid*, 80-81

¹⁶ K. REGAN, T. KANIŠKI, 2003., 88.

¹⁷ N. BUDAK, 1997., 17.

teritorijalno proširio svoju vlast što se može očitati u njegovoj novoj tituli *dux Dalmaciae atque Liburniae*. Naposljetku je Ljudevit provalio u Dalmaciju te je harao i palio zemlju, kao što prenosi franački analist. Kako su Ljudevitove snage nizale uspjehe, a knez Borna je umro, Ludovik je zakazao novi sabor u Aachenu u veljači godine 821. da se konačno riješi Ljudevitovo pitanje. Isplanirano je pokretanje triju vojski koji će uništavati područja u pobunjeničkoj kontroli. Strategija se pokazala učinkovitom i Ljudevit je izgubio mnoga uporišta. Sljedeće godine, kod obnovljene *Siscie* Ljudevit je doživio konačni poraz. Prvo je pobjegao Srbima, a onda u Dalmaciju, vjerojatno računajući da bi ponovno mogao podignuti ustanak. Obratio se Borninom ujaku Ljudemislju koji ga je ugostio pa onda ubio, čime je i pokazao svoju vazalnu lojalnost središnjoj vlasti. Također je i hrvatska (dalmatinska) kneževina u teritorijalnom smislu osjetila promjenu; sada joj je dodano područje koje je nekad bilo Ljudevitovo, odnosno dodano je područje savsko-dravskog međurječja.¹⁸

Teritorijalno širenje se nastavilo u dinarsko zaleđe istočne obale Jadrana u vrijeme Borninih nasljednika, knezova Vladislava (oko 821.- oko 835.), Mislava (oko 835.-845.), Trpimira (845.-864.), Domagoja (864.-876.), Zdeslava(878.-879.) i Branimira (879.-oko 892.).¹⁹ Ali ipak, kako navodi T. Raukar u svojoj knjizi, sve do kneza Domagoja Hrvati su priznavali vrhovnu vlast karolinškog kralja Italije. Također, taj autor navodi važnost gospodarstvenog i društvenog interesa prema priobalnim gradovima Dalmacije za daljnji razvoj hrvatske kneževine, što je započeo Trpimir te su nastavili njegovi nasljednici Trpimirovići. Naime, prema Gottschalku, Trpimir je poveo rat protiv „naroda Grka i njegovih gradova“ što se može protumačiti da je vodio rat protiv najbližih gradova Splita i Trogira. Izvojevao je i pobjedu protiv bugarskog kneza Borisa, no ne zna se gdje se točno odigrala bitka. Iako su pisana vrela vrlo oskudna, ako se želi govoriti o široj slici djelovanja kneza Trpimira, zasigurno je da se Kneževina (Slika 2.) nalazila u usponu u njegovo doba te je on ujedno i prvi vladar koji se bavio geopolitičkim razvojem Kneževine.²⁰ Dokaz slabljenja ili čak potpunog nestajanja franačkog autoriteta može se pronaći upravo kod Gottschalka, koji je Trpimira oslovio s titulom *rex*, a i prijašnje Trpimirove akcije impresionirale su franačkog teologa pa naziva Trpimirovu Dalmaciju „veoma drukčijom provincijom“.²¹ Paralelno sa širenjem u dinarsko zaleđe, jačala je i uloga banova koji su upravljali prostorom današnje Like i Gorskog Kotara, tj. županijama Gackom,

¹⁸ M. ANČIĆ, 2000., 81- 83.

¹⁹ K. REGAN, T. KANIŠKI, 2003., 89.

²⁰ T. RAUKAR, 1997., 27-30.

²¹ M. ANČIĆ, 1997., 11.

Krbavom i Likom.²² O političkoj situaciji Domagoja govori titula koja je dodijeljena Domagoju od strane pape Nikole I. a ona glasi *dux gloriosus* koja označuje samostalnog vladara, a titula također parira tituli *Sclavorum princeps* od strane Ivana Đakona. Domagoj je također sudjelovao u pohodu Ludovika II. na Arape u Bariju.²³

Slika 2. - Trpimirova Hrvatska (Trpimir, 2018- Trpimir <https://hr.wikipedia.org/wiki/Trpimir> 4. listopada 2018.)

Na vladajuću scenu dolazi Branimir, mogući Domagojev sin, a došao je tako što je uzurpirao prijestolje kneza Zdeslava. Vrijeme vladavine Branimira može se nazvati vrhuncem ranosrednjovjekovne hrvatske države o čemu svjedoče dva procesa. Prvi proces bio je duhovni, odnosno kristijanizacija. Nakon što je opao bizantski utjecaj u Hrvatskoj, započeo je interes raznih crkvenih središta za hrvatski prostor, što je ujedno rezultiralo pokrštavanjem šireg sloja ljudi. Osim toga, Branimir je intenzivno gradio crkve što je zahtjevalo i velike resurse. Interes je imala i Sveta Stolica.²⁴ Što se tiče odnosa između pape i Branimira, papa je Branimira oslovio „dragim sinom“ i „najdražim sinom“ te mu 879. god. priznaje „zemaljsku vlast“ nad cijelom

²² K. REGAN, T. KANIŠKI, 2003., 89.

²³ N. BUDAK, 1997., 17.

²⁴ I. GOLDSTEIN, 1995., 260.

Hrvatskom što je značilo da je Hrvatska u to vrijeme smatrana samostalnom i suverenom državom. Branimir na sve to uzvraća vjernosti papi.²⁵ Drugi proces jest ubrzano širenje etnogeneze Hrvata. O tome svjedoče natpisi s Branimirovim imenom koji su pronađeni na prostoru od Nina na sjeverozapadu do Muća sjeverno od Splita, od kojih se posebno ističe onaj pronađen u Šopotu kod Benkovca koji spominje ime Hrvati (*Croatorum*) te je ujedno i najstariji spomen nacionalnog imena u ovom dijelu Europe.²⁶ Dakle, nastavljajući riječi spomenutog autora, prema tim natpisima može se odrediti jedna teritorijalna jezgra sadašnje i buduće hrvatske države koja je obuhvaćala veliki prostor između doline Cetine i okolice Splita do porječja Zrmanje i okolice Zadra.²⁷

3.2. Materijalna kultura pod karolinškim utjecajem

Prvi doticaji s Francima mogu se očitati u materijalnoj kulturi Dalmacije. Oni su počeli tijekom druge polovine 8. st., a najizraženiji su bili tijekom vladavine Karla Velikog (768.-814.). Smatra se da su posrednici bili franački misionari koji su širili franačku liturgiju (kadionica pronađena kod izvora Cetine, relikvijar - bursa iz Nina, pojasni jezičac iz Vrbljana i pojasna garnitura s Mogorjela), a s vremenom su pristizali i trgovci te razni vojni izaslanici (prilozi vojnog karaktera u ranosrednjovjekovnim grobovima).²⁸ Međutim, u drugoj polovini 9. st. arheološki nalazi karolinških karakteristika počeli su nestajati kako se razvijala samostalna hrvatska država, prvo kao kneževina pa onda kao kraljevina početkom 10. st. Iako je bilo nalaza poslijekarolinških mačeva na području zapadnog Balkana, oni su predstavljali tek kontakt sa zapadnom Europom i nisu imali ni blizu nekadašnjeg značenja kao što je bilo u prethodnom karolinškom periodu.²⁹

Tip nalaza koji je inače brojan u karolinškoj provencijenciji su nesumljivo dugački dvosjekli mačevi, koplja s krilcima, a pretpostavlja se i bojni noževi (iako su pronađena samo dva primjerka).³⁰ Konjanička oprema jest također čest nalaz te ti nalazi govore o društvenim odnosima toga vremena, društvenom raslojavanju gdje se elita uzdiže nad ostalima. Ova kategorija nalaza uglavnom se u literaturi smatra importom, darovima ili trgovačkom robom i

²⁵ F. ŠANJEK, 2008., 10-11.

²⁶ I. GOLDSTEIN, 1995., 260-262.

²⁷ *Ibid*, 266-267.

²⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2000., 110.

²⁹ *Ibid*, 139.

³⁰ *Ibid*, 125.

sl.³¹ Moguća trgovinska ruta franačkog oružja išla je preko alpskih prijevoja i sjeverne Italije.³² Iako je većini autora ova pretpostavka moguća, poneki autori naglašavaju da su i dalmatinski gradovi pod bizantskom upravom također imali ulogu u distribuciji franačkih predmeta, što bi u tom slučaju značilo da se trgovinska ruta najvjerojatnije odvijala pomorskim putem, dakle preko Jadrana. Postavlja se i pitanje radionice tih predmeta, prvenstveno ostruga, bilo od franačkog ili nekog slavenskog kovača.³³

4. Razvoj mača kroz povijest

4.1. Mač u prapovijesti

O razvoju mača u prapovijesnom razdoblju u svom članku govore Sabrina Feickert, Fabian Haack, Thomas Hoppe, Klaus Georg Kokkotidis, Matthias Ohm i Nina Willburger (2018.). Naime, pojava mača veže se uz brončano doba, kao sasvim novog predmeta koji nije ograničen samo u ratnoj upotrebi, već je služio i kao društvena oznaka statusa nositelja, kao predmet komunikacije i kao vrijedan grobni prilog. Zbog toga je mač kao predmet zahtijevao mnogo resursa za izradu, a povrh svega veliko razumijevanje izrade. Dva važna kriterija moraju biti ispunjena za kvalitetan mač: dobro postavljeno težište oštrice i njegova balansirana povezanost s držakom. Stoga, ovisno kako se postavi težište i oblik oštrice prema namjeni mača, može se dobiti mač za ubadanje ili mač za udaranje. odnosno sječenje. Također, mačevi se dijele dalje prema izvedbi držaka.³⁴

Najstariji nalazi mača potječu iz istočne Turske, točnije iz Arslantepea i oni datiraju u 4. tis. pr. Kr., no zbog izrade najvjerojatnije nisu imali svoju praktičnu namjenu. Tek u 2. tis. pr. Kr. mač je bio standardno oružje u maloazijsko-mediteranskom području.³⁵ Tako potaknuti izradom ranobrončanih mačeva, u srednjoj Europi počinje proizvodnja mačeva u 17. st. pr. Kr. (Slika 3.). Međutim, tijekom vremena kovači su pokušali unaprijediti oružje; mačevi dobivaju na masi i širini i tako se u 14. st. pr. Kr. razvio mač s jezičastom drškom. Drške kod punokovinskih

³¹ G. BILOGRIVIĆ, 2016., 116.

³² Z. VINSKI, 1980., 19.

³³ G. BILOGRIVIĆ, 2016., 116-117.

³⁴ S. FEICKERT et. al., 2018., 8.

³⁵ *Ibid*, 8-9.

mačeva bivaju šuplje i spojene zakovicama, u slučaju oštećenja sječiva moglo se lako promijeniti. Mačevi s jezičastom drškom su, kao mačevi za udaranje, postali standardno naoružanje brončanodobnog ratnika i tijekom 13. i 12. st. se iz srednje Europe i sjeverne Italije šire preko Egeje i Bliskog Istoka do Egipta. Zbog svoje dužine od 70 cm bio je superiorniji sredozemnim rapirima i bodežima. Mikenske radionice su ih nakon njihovog uvoza naknadno prerađivale. Tijekom kasnobrončanog razdoblja u srednjoj je Europi bio izrađen niz varijanta.³⁶

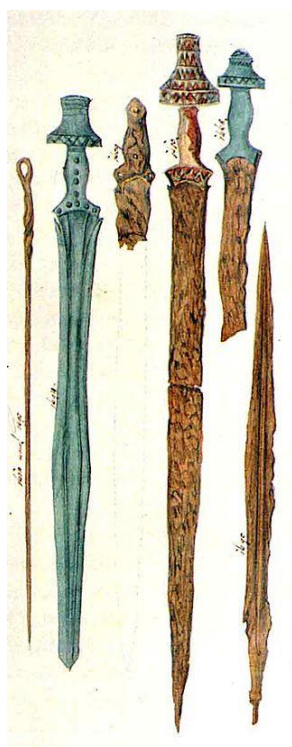
Slika 3. - Primjeri mačeva iz brončanog doba iz 17 st. pr. Kr.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Bronze_Age_sword (29. kolovoza 2018.))

Mačevi u ranom željeznom dobu (Slika 4. i Slika 5.) nastavljaju tradiciju brončanog razdoblja. Radi se o mačevima za udaranje s jezičastom drškom i njih se uglavnom pronalazi u muškim grobovima i dolaze u dvjema varijantama. Mačevi 8. st. i 7. st. su, za razliku od starijih, rađeni od željeza, često su duži od jednog metra i imaju tupo presavijeni vrh. Tijekom latenskog razdoblja dolazi do pojave keltskih mačeva. Unatoč kritikama mača sa strane grčkih i rimskih pisaca, analize kasnokeltskih mačeva pokazale su da se radi o visokoj kvaliteti. Oštrice su bile obrađene lameliranjem, što je bila rana forma damasciranja, pri čemu su korištene razne pločice željeza ili čelika za proces. Također im je oštrica bila i malo lakša. Ti su mačevi imali i svoje „pečate“, no ne zna se što su točno predstavljali. I tako proizlazi zaključak da su se mačevi tijekom latenskog razdoblja od običnog pješadijskog oružja razvili u konjaničko oružje, s dužinom preko jednog metra te su bili dominantno oružje u 1. st. pr. Kr. u kasnokeltskoj konjici.³⁷

³⁶ *Ibid*, 9-10.

³⁷ *Ibid*, 11-15.

Slika 4. – Ilustracije mačeva iz željeznog doba
(https://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Age_sword, 29. kolovoza 2018.)

Slika 5. - Primjer liburnskog mača (BATOVIĆ, Š., 1987, 339- 390)

4.2. Mač u antici - Rim

Naravno, u radu prijašnjih autora obrađeni su i mačevi Rimljana, odnosno rimskih vojnika legionara. Postoje dvije vrste rimskih mačeva: *gladius* ili kratki mač (Slika 6.) i *spatha* ili dugački mač (Slika 7.). Ova podjela potječe iz Tacitovih Anala te je općenito prihvaćena u pisanim izvorima, iako neki pisani izvori ne vide razliku, već zovu to jednim imenom, a to je *gladius*. Taj kratki mač jest standardno oružje rimskog legionara između 2. st. pr. Kr. i 2 st. Pisani izvori navode da je porijeklo ovog mača iz keltiberijskih područja u Španjolskoj, preuzetog tijekom Drugog punskog rata, međutim, arheološki nije moguće dokazati ovu tvrdnju. Predmet rasprave porijekla mača je i teorija da potječe od grčkog mača *xiphoi*. Oružje je dugačko između 40 i 55 cm. Moglo je probijati i udarati, odnosno sjeći i koristilo se u zatvorenim legijskim formacijama gdje se iskorištavao njegov potencijal. Oštrica mača bila je ravna, imao je kratku nakrsnicu te okruglu jabučicu od bjelokosti ili drveta. Legionari su ga držali zdesna, dok su ga samo vojnici višeg ranga smjeli držati slijeva, kao npr. centurioni.³⁸

Slika 6. - Replika gladiusa (<https://en.wikipedia.org/wiki/Gladius>, 29. kolovoza 2018.)

Rimski dugački mač (Slika 8.) pojavio se u 1. st. pr. Kr. *Spatha* ima keltske korijene te je isprva bila u upotrebi pomoćnih postrojbi, no poslije je preuzeta od cijele rimske konjice. Dužina mača varira između 60 i 90 cm i namijenjen je za udarce. Oštrica je također kao kod kratkog mača

³⁸ *Ibid*, 15-16.

imala malu širinu i zbog dužine se mogao ostvariti veći odstođ od neprijatelja. Tijekom kasnog 2. st. i ranog 3. st. potisnuo je kratki mač u cijelosti. Kao i *gladius*, i *spatha* se nosila do ranog 2. st. zdesna pa slijeva.³⁹

Slika 7. – Replika spathe iz rimskog doba (<https://en.wikipedia.org/wiki/Spatha>, 29. kolovoza 2018.)

4.3. Mač u ranom srednjem vijeku

Sax (Slika 8.) je mač s ravnim dvosjeklim sječivom, koji vjerojatno potječe iz skandinavskih željeznodobnih ili kasnoantičkih noževa, no svoj razvoj doživljava tek u merovinsko doba. Njih, za razliku od dugačkih mačeva, susreće se i u dječjim grobovima. Najstarija oružja ove vrste od sredine 5. st. imaju dužinu oštrice između 20 i 25 cm i širine od 2,8 i 3 cm, a nazivaju se kratki saxovi (*kurzsax*). U 6. st. su uski *saxovi* (*schmalsax*), dužine 29 cm i širine 3,3 cm.

³⁹ *Ibid*, 16-17.

Tijekom 7. st. njih zamjenjuje šira verzija (*breitsax*), dužine sječiva 35 cm i 5 cm širine. Između 7. st. i 8. st. u grobovima se pronalaze dugačke verzije (*langsax*) čija dužina sječiva iznosi 55cm i širina 4,2 cm. Također, pronalazi se i posebna verzija, konjaničke sablje. Ove mačeve su donijeli nomadi s azijskih područja u srednju Europu tijekom 5. st., iako su ti predmeti zapravo samo uvozna roba te nestaju početkom 6. st. Korice su bile od kože.⁴⁰ U ranom 9. st. smatraju se zastarjelim te se čak ne upotrebljavaju u konjaničkoj opremi, a ne pojavljuje se ni u ilustracijama.⁴¹

Slika 8. - Primjeri merovinskih saxova (<https://en.wikipedia.org/wiki/Seax>, 19. kolovoza 2018.)

Po navedenim autorima iz prijašnjih poglavlja ovog rada, ranosrednjovjekovna *spatha* razvila se izravno iz svojih rimskih prethodnika. U pravilu je cijeli mač dužine 90 cm, od čega 12-15 cm otpada na balčak i oštricu široku između 4,5 i 6 cm. Težina mača je između 900 i 1300 g. Držak bi se, skupa s jabučicom, naknadno spojio sa sječivom tako da bi se ili skovali skupa ili bi se učvrstili metalnim dugmetom. Rubne strane sječiva su cijelom dužinom paralelne i završavaju tupom oštricom. Također je mač u pravilu sadržavao i žlijeb. Taj žlijeb bi se dobio zbog trodijelne izrade sječiva. Naime, izradile bi se dvije komponente sječiva te bi se zavarile sa središnjom jezgrom sječiva, a ta se jezgra izrađivala tehnikom zvanom damasciranje. Isto tako je jezgra imala i motive poznate kao *wurmbunt* i ti motivi su se putem poliranja ili jetkanja mogli pojaviti.⁴² Tijekom 8. st. mačevi su se često damascirali, no u 9.st. ta tehnika polako izumire zbog novih, jednostavnijih i kvalitetnijih tehnika izrade. Mačevi se klasificiraju prema obliku jabučice i nakrsnice, a česte varijante su trokutaste jabučice ili jabučice podijeljene od 3 do 5 režnjeva, koji su uostalom i izvorne franačke varijante. Tijekom vladavine Karla Velikog

⁴⁰ *Ibid*, 21-23.

⁴¹ S. ALVAREZ, 2014.

⁴² S. FEICKERT et. al., 2018., 19.

oblik mača doživljava promjene; za razliku od dosadašnjeg izdanja gdje su krajevi mača paralelni te se iznad vrha mača približavaju, krajevi se sada sužavaju od drške to vrha, prebacujući težište mača na držak. Tim se potezom poboljšala učinkovitost dugih mačeva, dobivajući sada na fleksibilnosti i lakšem manevriranju te je uz dodatak težine i svoje razorne sposobnosti, mač činio vrijedan i opasan dio vojne opreme. Vjerojatno je i zbog toga izbacio kratki mač iz upotrebe, a zbog svoje inovacije u 9.st. je dominirao nad svojim prethodnim oružjima.⁴³

Što se tiče konstrukcije držaka, ona se tijekom merovinškog razdoblja mijenjala te ujedno pomaže u datiranju ranosrednjovjekovnih mačeva. Tijekom 5. st. za dijelove balčaka su se uglavnom koristili organski materijali i njih se u arheološkom smislu ne pronalazi. U 6. st. upotrebljavali su se metalna dugmeta za pričvršćivanje. Tijekom sljedećeg stoljeća mijenja se upotreba materijala te su držači sve češće izrađivani od tauširanog željeza i mesinga, dok su pojedini dijelovi i dalje bili od organskih materijala. Tek u 8. st. su umetak za dršku i cjelokupna jabučica izrađivani od kovanog željeza, s dodatcima organskih materijala kao npr. kosti ili drva. Korice ovog mača sastojale su se od dviju umotanih kožnatih traka. Unutar korica je bilo krzno (često kozje krzno) koja je pratilo cijelo sječivo u dužini. Tako bi nastao lagani otpor u smjeru izvlačenja mača da mač slučajno ne bi skliznuo s korica. Aplikacije na koricama kao i na pojasu mača su se također mijenjali između 5. i 7. st.⁴⁴

4.4. Tipologija karolinških mačeva mačeva

Iako je problematika mačeva bila tema opsežnih radova brojnih autora, prvu sustavnu tipologiju ili klasifikaciju mačeva iznio je norveški istraživač Jan Petersen. Jan Petersen je izdvojio 26 glavnih (A-Æ) i 20 posebnih tipova (1–20). Tu podjelu je temeljio na karakteristikama balčaka, koristeći primjere s područja Norveške. Od njegove publikacije rada, tipologija se s vremenom nadopunjavala. Među značajnije autore spada i Wheeler koji, u navodu iz Bilogrivićeg rada (2009.), u svojoj knjizi *London and the Vikings* pojednostavljuje Petersonovu podjelu na sedam tipova, od kojih tip IV odgovara tipu K prema Petersenu. Autori Menghin i Müller-Wille također spadaju među istaknute autore, a početkom devedesetih godina pojavljuju se nove tipologije; jedna njemačkog istraživača A. Geibiga, a druga švedskog istraživača M.

⁴³ S. ALVAREZ, 2014.

⁴⁴ S. FEICKERT et. al., 2018., 21.

Jacobssona. Geibig u svoju tipologiju, osim razmatranja pojedinih dijelova balčaka, također uključuje i obradu sječiva. U konačnici je izdvojio 19 kombinacijskih i tri konstruktivna tipa balčaka te 14 tipova sječiva. Jacobsson mačeve dijeli na šest načelnih dizajna. Za kraj treba dodati i djelo poljskog arheologa L. Mareka koji je obradio mačeve od 6. do 12. st., služeći se primjerima uglavnom iz Poljske, no dotiče se i drugih država, primjerice Hrvatske.⁴⁵

5. Ranokarolinški mačevi u Dalmaciji i Hercegovini; historijat i tipologija

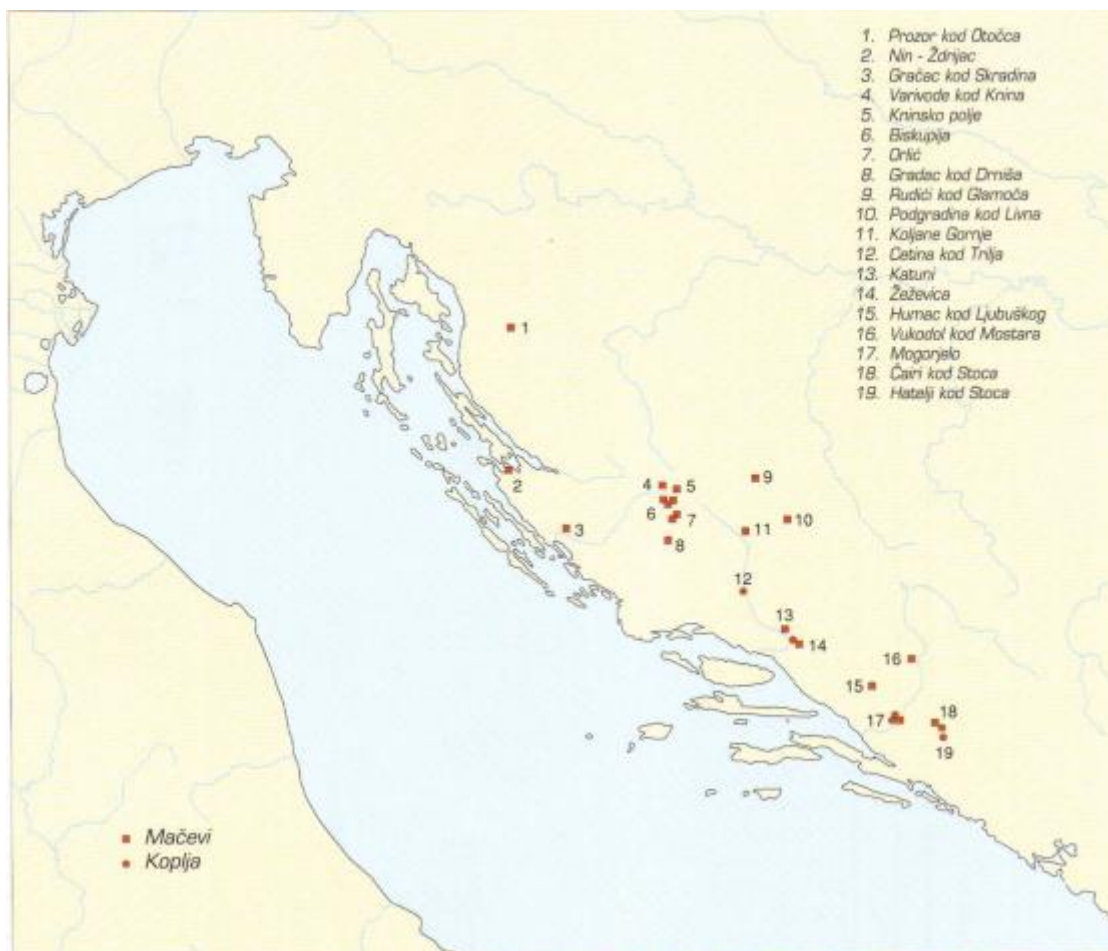
5.1. Historijat istraživanja

Iako su se ranokarolinški mačevi (Slika 9.) pronalazili još u 19. st., prvu značajniju raspravu, a i obradu je započeo Zdenko Vinski sredinom 20. st.⁴⁶ Napisao je rad općenito o mačevima ranog srednjeg vijeka, a desetak godina poslije prvi koristi rendgensko zračenje u istraživanju tih mačeva i uspio je pronaći do tada neke nepoznate činjenice. Nakon toga, u periodu od dvaju desetljeća objavljuje još radova, uglavnom sinteze, o mačevima na području Hrvatske i Hercegovine, a napisao je neke i na njemačkom, čineći tu problematiku dostupnom i za širu javnost. Dušan Jelovina se također bavio ovom problematikom, a najvažniji mu je rad katalog ranokarolinških mačeva i ostruga iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.⁴⁷ Ostali stručnjaci su Janko Belošević, Ante Milošević, Ante Piteša, Goran Bilogrivić i drugi.

⁴⁵ G. BILOGRIVIĆ, 2009., 126-128; autor je koristio radove: *De Norske Vikingsverd*, Kristiania, 1919.; *Neue Inschriftenschwerter aus Süddeutschland und die Chronologie karolingischer Spathen auf dem Kontinent*, in K. Spindler (ed.), *Vorzeit zwischen Main und Donau. Neue archäologische Forschungen und Funde aus Franken und Altbayern*, (Erlanger Forschungen A 26), Erlangen, 1980, 227–272.; *Das Bootkammergrab von Haithabu* (mit Beiträgen von O. Crumlin-Pedersen und M. Dekowna), *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 8, Neumünster, 1976, 7–176; *Zwei karolingische Schwerter aus Mittelnorwegen*, *Studien zur Sachsenforschung* 3, 1982, 101–154.; *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland* (Offa – Bücher, Band 71), Neumünster, 1991; *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi*, Stockholm, 1992.; *Early Medieval Swords from Central and Eastern Europe*, 2005.

⁴⁶ Z. VINSKI, 1955.

⁴⁷ D. JELOVINA, 1986.

Slika 9. – Karta rasprostanjenosti karolinških mačeva i koplja (MILOŠEVIĆ, A., 2000)

5.2. Tip K

Mač tipa K pojavljuje se, prema mišljenju W. Menghina (1980.), u kasnom 8. st. i traje tijekom cijelog 9. st te se radi o zapadnofranačkoj izradi, a tipološki nasljeđuje merovinški mač. Rasprostranjenost tih mačeva je zanimljiva: rašireni su samo po Norveškoj, Hrvatskoj i ponegdje u Irskoj, što je pomalo kontradiktorno s obzirom da se ovaj tip mačeva često prikazuje u umjetničkim djelima, primjerice u minijaturama. Upravo su te minijature mogle poslužiti kao dokaz funkcije ili namjene K-tipa pa je sukladno tomu A. Milošević došao do zaključka da je to bilo „službeno oružje franačke vojske“, a mačeve je identificirao kao tip K i tip Mannheim.⁴⁸ Ta dva tipa svrstao je u istu skupinu, no nije precizirao jasne razlike, što je Vinski učinio prije njega. On je, naime, tip K samo prepoznao na Stuttgartskom psaltiru. Međutim, Bilogrivić

⁴⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2000., 127-129.

odbacuje mogućnost te namjene te je sklon mišljenju Z. Vinskoga da su ti mačevi pokloni franačkog državnog vrha za pripadnike hrvatske kneževine kao simbol odanosti i zavjeta.⁴⁹

Tijekom vladavine Karla Velikog, na ranosrednjovjekovnim spathama pojavljuje se jedna signatura.⁵⁰ Natpis VLFBERTH (Slika 10.) pojavljuje se u različitim oblicima, uvijek u kombinaciji s jednim ili dvama križima koji mogu stajati ispred, između ili iza natpisa. Može se dogoditi da natpis bude nepotpun, da nedostaje pokoje slovo. Uobičajeno, na poledini sječiva nailazi se na dekoraciju u obliku rombove mreže koja je s lijeve i desne strane flankirana s dvjema ili trima okomitim linijama, ponekad i u svojim zasebnim varijacijama.⁵¹

Slika 10. - Natpis VLFBERTH (https://en.wikipedia.org/wiki/Ulfberht_swords, 19. kolovoza 2018.)

Tko se krije iza tog imena, može se samo nagađati. Moguće da se radi o kovaču koji je, između ostalog, bio i pismen te se jednostavno potpisao na maču. Križevi sugeriraju da se možda radi o duhovnim ljudima koji su izradili ovaj mač; opat samostana ili čak biskup koji je dao zadatak samostanu da izradi mač. Kao dokaz koji potkrepljuje tvrdnju može se uzeti i današnje potpise biskupa koji dodaju mali križ prije svojeg imena kada potpisuju neki dokument. Ipak, ne postoje sumnje u to da je Ulfberth franačkog podrijetla, stoga se njegovu radionicu mora tražiti na istočnim područjima Franačkog Carstva.⁵²

Distribucija Ulfberth mačeva bila je široka: od Islanda do Rusije. Zapravo, toliko je bila raširena da jedan arapski pisac iz ranog 10. st., Ibn Fadlan, piše o Vikingu u Rusiji koji nosi franački mač. Upravo zbog velike potražnje i kvalitete mačeva, karolinški vladari su iznijeli zabranu

⁴⁹ G. BILOGRIVIĆ, 2010., 146-148.

⁵⁰ S. ALVAREZ, 2014.

⁵¹ H. HOLZHAIDER, 2014.

⁵² *Ibid.*

trgovanja mačeva koji mogu dospjeti u ruku potencijalnih neprijatelja. Međutim, arheološka istraživanja dokazala su da unatoč zabrani crno tržište nije bilo ugašeno, kao što se vidi na već navedenom primjeru.⁵³ No, njih također odlikuje i visok stupanj tehnologije izrade. Prema engleskom arheometalurgu Alanu Williamsu, europska tehnologija nije u to vrijeme imala takvu razinu izrade visoke kvalitete. Izraditi čelik s određenom mjerom ugljika mogle su samo Indija, Perzija i neke regije srednje Azije. Zbog toga su Vikinzi išli trgovačkom rutom preko Crnog mora, Volge i sve do Istočnog mora samo da nabave taj materijal. To ujedno i objašnjava visoku koncentraciju Ulfbert mačeva na tim područjima. Skeptici se, međutim, ne slažu s ovom teorijom. Alfred Geibig smatra da proizvodnja čelika Europi nije bila nimalo strana, počevši još od Kelta i Rimljana. To bi trebao služiti kao oslonac za ranosrednjovjekovne kovače. S njim se slaže i Robert Lehmann, kemičar na Institutu za anorgansku kemiju na fakultetu u Hannoveru, ujedno među prvim ljudima u Njemačkoj kada se govori o analizi i provencijenciji metala.⁵⁴

5.2.1. Opis mača tipa K

Dakle, mač se počinje izrađivati sredinom 8. st. pa sve do 10. st. Oštrica mača je lagano podignuta, a s obje strane mača su kanali, široki 1,8 cm, a mogu biti široki i sve do 2,7cm. Duljina mača do sredine 10. st. ne premašuje 87 cm. Udio ugljika je 0,75-1,5%.⁵⁵ Jabučica mača ili kruna je odijeljena u pet reznjeva (što je inače slučaj), a može i u sedam i čak šest, što je iznimno rijedak slučaj. Ti reznjevi mogu biti ili jednake ili različite širine gdje je zapravo jedino srednji reznj malo širi i povišeniji. Žljebovi služe za jasnu podjelu, a oni su ispunjeni žicom, bilo rovašenom ili usukanom. Nakrsnica ima jednak presjek i zaobljene vrhove. Mačevi su mogli imati i raskošnija izdanja: držak mača bio bi ukrašen tauširanim ulošcima od srebra i mjedi, nakrsnice platirane, a uočavaju se i motivi kao što su karolinške vitice.⁵⁶

⁵³ S. ALVAREZ, 2014

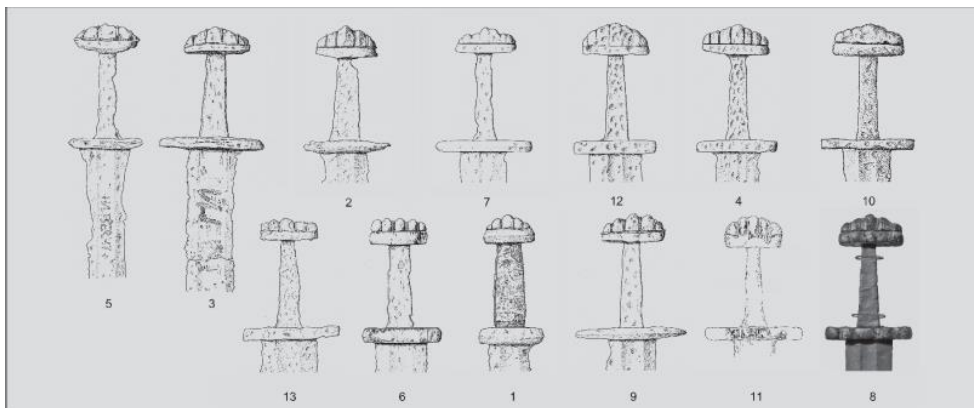
⁵⁴ H. HOLZHAIDER, 2014

⁵⁵ *ibid*, 151-154

⁵⁶ Z. VINSKI, 1980., 17

5.2.2. Tip K u Hrvatskoj i Hercegovini

Na području ranosrednjovjekovne Hrvatske kneževine te susjednih Sklavinija u zaleđu zabilježeno je sveukupno 13 mačeva K-tipa (Slika 11.), ako se ubroji i one koje, kako se navodi u radu A. Miloševića, spadaju u prijelazni oblik ili preciznije rečeno K-O tip.⁵⁷

Slika 11. - Mačevi K-tipa iz Hrvatske kneževine i susjednih zemalja: 1- Cirkovljan; 2. Podsused; 3. Prozor; 4. Kninsko polje; 5. Biskupija, Crkvina, grob 1; 6. Biskupija, Crkvina, grob 6; 7. Biskupija, Crkvina, broj 8; 8. Koljane Donje, Slankovac; 9. Koljane Gornje, Vukovića most; 10. Rešetarica; 11. Zadvarje, Poletnica; 12. Mogorjelo; 13. Stolac (MILOŠEVIĆ, A., 2000)

Na lokalitetu Biskupiji-Crkvina, južno od crkve Sv. Marije, u trima grobovima s drvenim lijesom pronađena su tri mača. U grobu 1 pronađen je mač koji je mjestimice nastradao od oksidacije, posebno je oštećena nakrsnica i gornji dio sječiva koje je malo deformirano. Jabučica se sastoji od pet reznjeva koji su odvojeni rovašenom srebrnom žicom koja ujedno dijeli i krunu od baze jabučice. Nakrsnica je tek ponešto manja. Rendgenskim postupkom je utvrđeno da mač sadrži natpis ULFBERTH. Mač najvjerojatnije nije bio damasciran. Mač iz groba 6, bogatog izdanja, ima također jabučicu podijeljenu u pet reznjeva, no njih razdvajaju mjedene žice. Baza jabučice i bočne strane nakrsnice ukrašene su platiniranom i pozlaćenom mjedi. Sječivo je damascirano te u sredini sadrži žljeb ili kanal. Korozija je djelomice zahvatila mač, posebno donji dio mača. Posljedni pronađeni mač dolazi iz groba 8; ima nešto dužu nakrsnicu, jabučicu s pet ili šest reznjeva, damascirano sječivo i žljeb. Također treba napomenuti da su mačevi uvijek dolazili sa svojom garniturom.⁵⁸

⁵⁷ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 462.

⁵⁸ G. BILOGRIVIĆ, 2011, 131-132.

Sljedeći mač stiže iz lokaliteta Gugine kuće u Kninskom polju.⁵⁹ Radi se o dvosjeklom maču slučajnog pronalaska koji je bio u grobu obične zemljane rake uz ostruge za koje se izgubio svaki trag. Jabučica mača ima sedam režnjeva, a žice koje su odjeljivale nisu sačuvane. Sječivo je damascirano te se u sredini nalazi kanal. Hrđa je također zahvatila sječivo, a gornji dio mača je prelomljen.⁶⁰

S lokaliteta Koljane-Vukovića most stiže jedan primjerak K-tipa. Kruna je petodijelna i podjelu vrše rovašene srebrne žice, a na potpuno isti način je odijeljena i baza jabučice. Nakrsnica ima zašiljene krajeve. Sječivo po sredini ima kanal i unatoč tome što je mač u svojoj donjoj trećini oštećen oksidacijom, mač je u jako dobrom izdanju.⁶¹ Međutim, to je prvi mač koji je pronađen u 19. st. i osim tog mača, tu su još dva mača od kojih je jedan od ta dva predsjednik bivše Jugoslavije Josip Broz poklonio etiopskom caru Haileu Selasiju tijekom njegovog boravka u Splitu. Ovaj treći pronađen je 2006. godine i radi se o grobnom nalazu. Nakon potpune restauracije mača, ustvrđeno je da se radi o maču tipa K. U prilog tome ide i oblik jabučice i nakrsnica. Uočeni su i tragovi dekoracije: na glavnim dijelovima držaka su dekoracije izvedene ukucavanjem mesinganih žica, a na sječivu je primjećena ista dekoracija u obliku znakova (Slika 12.), što ga čini vrlo izuzetnim nalazom u Europi općenito. Ovaj mač je morfološki sličan onome iz Zadvarja.⁶²

Slika 12. - Motiv križa i vjerojatno radioničkog žiga (MILOŠEVIĆ, A., 2012)

⁵⁹ Prije je bilo uvriježeno mišljenje da dolazi iz lokaliteta Orlić.

⁶⁰ *Ibid*, 133.

⁶¹ *Ibid*, 133.

⁶² A. MILOŠEVIĆ, 2012, 460-462.

S Mogorjela potječe dvosjekli neukrašeni mač, mogući grobni nalaz uz koplje s krilcima i izgubljenom bojnom sjekirom. Kruna je sedmodijelna, sječivo damascirano te obje strane mača sadrži plitke kanale.⁶³

S lokaliteta Podgradina-Rešetarica je jedan damasciran dvosjekli mač koji dolazi iz groba. Kruna jabučice je sedmodijelna i neukrašena. Nakrsnica je relativno duga i sadrži kanal. Korozija je oštetila mač, vrh je teško oštećen. Uz mača su pronađena dva jezičca, britvica, nož, kresivo i par ostruga.⁶⁴

Damascirani mač dvosjekle oštrice s lokaliteta Prozor (Slika 13.) sadrži petodijelnu jabučicu gdje su režnjevi odijeljeni nepravilnom rovašenom srebrnom žicom. Postoji pretpostavka da se ista ta žica nalazila i u žlijebu između baze i krune jabučice. Relativno duga nakrsnica je neukrašena. Za razliku od nakrsnice, sječivo je s jedne strane ukrašeno motivom pletenice, a s druge strane su ostatci natpisa ULFBERTH (Slika 14.) i to njena prva dva slova i hasta trećeg slova. Ujedno, strana s natpisom sadrži i kanal. Ovaj mač je pojedinačni nalaz.⁶⁵

Slika 13. – Mač s lokaliteta Prozor (BILOGRIVIĆ, G., 2010)

Iz groba, u paru s karolinškim kopljem s krilcem, dolazi mač s lokaliteta Stolac-Čairi. Jabučica je podijeljena u pet režnjeva te, iako je zaključeno da je držak mača neukrašen, na kruni jabučice ustvrđeni su tragovi žice. Sječivo koje sadrži plitki kanal je više-manje široko, dok je pri nakrsnici najširi. Nađeni su i tragovi drvenih korica. Oštrica je dvosječna.⁶⁶

⁶³ G. BILOGRIVIĆ, 2010, 133-134.

⁶⁴ *Ibid*, 134.

⁶⁵ *Ibid*, 134-135.

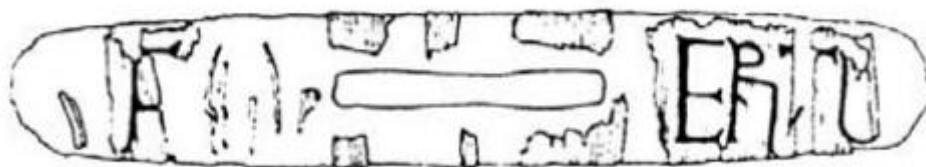
⁶⁶ *Ibid*, 135.

Za kraj, posljednji primjerak dolazi iz Zadvarja, tj. lokaliteta Poletnica.⁶⁷ Kruna jabučice je petodijelna, a režnjevi su odijeljeni žljebovima tj. djelomice sačuvanom tauširanom žicom od srebra. Na posve jednak način kruna je odijeljena od baze jabučice. Zapravo, cijela jabučica je gusto tauširana srebrnom žicom koja je iskovana i ispolirana u jednu plohu. Sljedeće, na donjoj strani jabučice može se vidjeti utore zakovica te ukrase koji su već ranije spomenuti, tauširani naravno. Nakrsnica je dobila skoro isti tretman, no jedina razlika je što je njena tauširana ploha dodatno ukrašena urezivanjem. Još je motiva vidljivo po maču; na dužim bočnim strana su vitice s trolistima i sidrasti križevi sa svake donje strane sječiva. Na maču se može iščitati natpis „ ...A...ERTU..“ (Slika 15.). Sječivo je bilo damascirano u obliku crvotočine ili *Wurmbuntklinge*. Plitki kanali nalaze se s obje strane.⁶⁸

Iako je u kontinentalnom dijelu, primjera radi će se svejedno spomenuti dvosjekli mač iz Cirkovljana-Divena. Jabučica mača je petodijelna, a režnjevi su odijeljeni tankom naroskanom srebrenom ukovanom žicom. Baza jabučice, kao i nakrsnice, je kratka a ima i središnji greben. Sječivo je damascirano i ukrašeno borom grančicom (ili ribljom kosti) koji se izmjenjuje s lučnim koncentričnim ukrasima. Što ovaj mač čini posebnim jest pronalazak skoro sačuvane drvene oplata drške mača, umotane u lanenu vrpцу otprilike 2 cm široku. Drška je napravljena od bukova drva. Uz mač je pronađen i stremen kapljastoga oblika. Najvjerojatnije da obje stvari potječu iz devastiranom groba avarsko-slavenske nekropole kod Preloga.⁶⁹

Slika 14. – Natpis na maču s Prozora- Gornje (BILOGRIVIĆ, G., 2010)

⁶⁷ Dugo se smatralo da potječe iz Žeževice, no kako su udaljenosti vrlo male između njih, šira ubikacija je ista.

⁶⁸ *Ibid*, 136.

⁶⁹ *Ibid*, 132.

5.3. Tip H

Ovaj se tip mača pojavljuje tijekom druge polovine 8. st. te traje tijekom cijelog 9. st; u srednjoj Europi do 10. st., dok u istočnoj Europi traje i dulje. Potječe iz skandinavskih radionica koje su imitirale franačku produkciju od kraja 8. st. pa sve do sredine 10. st. Pogleda li se rasprostranjenost tih mačeva u Europi, može se vidjeti da se proteže od ušća rijeke Loire na zapadu pa do rijeke Oke na istoku. Obuhvaća prostor Njemačke, Velikomoravske države te Austrije i Mađarske (iako su tamo slabije zastupljeni).⁷⁰

5.3.1. Opis mača

Jabučica mača je trokutasto oblikovana, sa zaobljenim vrhom. Baza jabučice je u obliku leće prema uzdužnom presjeku, a gornji dio je konusno oblikovan u poprečnom presjeku. Nakrsnica mača je također u obliku leće, gledajući prema njenom uzdužnom presjeku. Iako su uglavnom zastupljeni neukrašeni primjeri, ima i ukrašenih primjera, u izvedbi tauširanja. Oni stariji primjerci mačeva koji potječu s kraja 8. i početka 9. st. imaju obrubljeni hrpat i to obostrani na bazi jabučice i na nakrsnici.⁷¹ Sječivo može biti dvosječno ili jednosječno (primjerak iz rijeke Odre u Szczecinu).⁷²

5.3.2. Tip H u Hrvatskoj i Hercegovini

Što se tiče njihovog rasprostiranja, na području Dalmacije i Hercegovine su četiri mača tipa H. Ti mačevi potječu iz franačkih radionica na području Porajnja i import su na području Dalmatinske Hrvatske iz oko 800. godine, tj. prve polovine 9. st. Te mačeve su nosili pripadnici

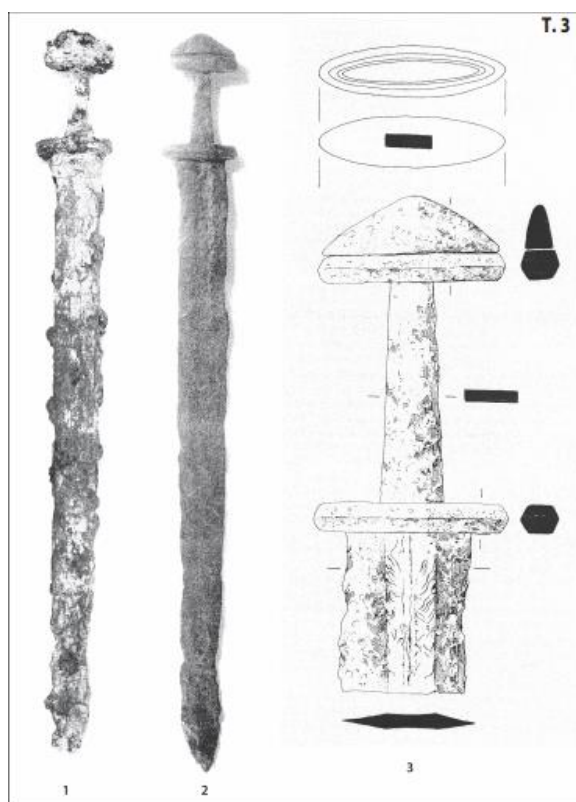
⁷⁰ J. BELOŠEVIĆ, 410-411.

⁷¹ Z. VINSKI, 1981, 15.

⁷² *Ibid*, 15-16.

ranofeudalnog sloja društva što je bila uobičajena praksa u ranofeudalnim slavenskim kneževinama.⁷³

Za početak, može se krenuti s mačem (Slika 16.) pronađenim na nekropoli u Ždrijacu kod Nina. Tijekom posljednje velike istraživačke kampanje, godine 1987., pronađen je jedan trojni ukop, grob 322. Grob je sadržavao drveni lijes u kojem je ukopana obitelj nekog starohrvatskog dostojanstvenika, a jedan od nalaza bio je i mač. Radi se o dvosjeklom maču tipa H, od željeza. Ima dvodijelnu neukrašenu jabučicu, a njen vrh je trokutast. Nakrsnica ima zaobljene krajeve. Postoji mišljenje da su jabučica i nakrsnica bili tauširani ili platinirani. Sječivo je damascirano te ima plitak žlijeb s obiju strana. Također je ustvrđeno da je mač imao drvene korice presvučene kožom i platnom. Potrebno je naglasiti po čemu se ovaj grob ističe: osim bogatih nalaza, on je grob arheološki dokumentiran, a s njim i mač. Danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru.⁷⁴

Slika 16. - Mač s lokaliteta Nin-Ždrijac (BELOŠEVIĆ, J., 2008)

Mač iz Gradca je sljedeći primjer. Za razliku od primjera iz Nina, ovaj mač je slučajni nalaz (ne potječe iz groba oko crkve Blažene Gospe, kako upozorava J. Belošević), pronađen na

⁷³ J. BELOŠEVIĆ, 2009, 410.

⁷⁴ *Ibid*, 408-409.

zemljištu Jure Marjanovića. Radi se o masivnom maču H-tipa, s tragovima tauširanja na jabučici i nakrsnici. Oštrica je damascirana. Sveukupna dužina mača je 93,5 cm. Ovaj mač, koji je jedan od najbolje očuvanih karolinških mačeva u Hrvatskoj, danas se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.⁷⁵

Sljedeći mač tipa H potječe s položaja Zgon kod Omiša, iako je nekada bilo dokumentirano da potječe iz Katuna. Kao i za dosad navedene primjerke, i za ovog se može reći da je reprezentativan. Masivnog je izgleda s dužinom od 99,5 cm. Ima tragove tauširanja na jabučici i na nakrsnici. Oštrica je damascirana. Ovaj se mač danas nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu.⁷⁶

Posljedni primjerak (Slika 17.), a ujedno i najskromniji od otprije navedenih, potječe s ruba Dalmtinske zagore, preciznije iz jednog devastiranog groba u Rudićima kod Glamoča. Kao što je već rečeno, skromnog je izdanja - duljine svega 77 cm, bez tragova ukrašavanja na jabučici i na nakrsnici. Mač se također nalazi u muzeju, ali ne u muzeju ove države, već u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, BiH.⁷⁷

⁷⁵ *Ibid*, 409.

⁷⁶ *Ibid*, 409-410.

⁷⁷ *Ibid*, 410.

Slika 17. - Mač s lokaliteta Zgon kod Omiša (BELOŠEVIĆ, J., 2008)

5.4. Posebni tip 1

Kada se govori o mačevima posebnog tipa, uglavnom se to odnosi na mačeve koji su vremenski i oblikom srodni pojedinim primjerima mačeva, no ipak različiti u toj mjeri da ih se može promatrati zasebno. Petersen (1919.) je indetificirao 20 tipova (1-20) i uvrstio ih u svojoj knjizi, ali kako je vrijeme prolazilo, taj se broj proširio i samo 15 godina nakon objave njegovog djela, uvršteno je još šest mačeva posebnog tipa 1 te tri srodna njemu. To se dalje toliko širilo da, kada se govori o posebnim tipovima, ono nadilazi Petersenovu predodžbu o posebnim tipovima.⁷⁸

⁷⁸ G. BILOGRIVIĆ, 2011., 84.

5.4. 1. Izgled mača posebnog tipa 1

Specifična odlika mača posebnog tipa je njegova jabučica; kruna je trodijelne izvedbe s tim da je gornji dio povišeniji za razliku od ostalih dvaju koji su niži ili konkavni. Baza i nakrsnica su više-manje debeli s grebenom u sredini. Još jedna posebna značajka ovog tipa jest zoomorfno oblikovanje krune; izgled podsjeća na životinjsku glavu ili njušku, što je uočljivo i na ranijim primjercima.⁷⁹

3.4. 2. Posebni tip 1 u Hrvatskoj; problematika interpretacije

Općenito, u Hrvatskoj su pet mača ovog tipa: dva se nalaze u Podravini a ostala tri u Dalmaciji, tj. dva su nađena u Orliću (Slika 18.), a jedan u Morpoloči. Vinski je te mačeve obradio te zaključio da, osim mača iz Cirkovljana, ostali pripadaju posebnom tipu 1, naglašavajući da dalmatinski primjerci mačeva imaju izradu jabučice karakterističnu za navedeni tip te podignuti hrpat na nakrsnici. To mišljenje je prihvaćeno i od strane hrvatskih istraživača. Međutim, strani autori imaju drugačija stajališta u vezi mačeva općenito u Hrvatskoj tog tipa. M. Müller-Wille smatra da su ti mačevi samo bliski posebnom tipu 1 te da se zapravo radi o zasebnoj skupini ili skupini H (smatra da mač iz trojnog groba iz Ždrijaca također pripada toj skupini). Nakon što je obradio i strane mačeve kao moguće paralele, stvara novu skupinu mačeva koju naziva tip „Biskupija-Medvedička“ i tu ubraja pet primjeraka - dva iz Orlića, Morpoloče, Nina i Medvedičke iz Podravine. Geibig je uvrstio mačeve iz Orlića, Nina i Rudića kraj Glamoča u kombinacijski tip 1 i 5, no zbog deformirane jabučice mačeva iz Orlića i Glamoča smatra da odstupaju od navedene skupine.⁸⁰

⁷⁹ G. BILOGRIVIĆ, 2013., 72.

⁸⁰ G. BILOGRIVIĆ, 2011., 86.

Slika 18. – Balčak iz Orlića (BILOGRIVIĆ, G., 2011)

U svakom slučaju, spektar mogućih rješenja je velik i izbor nije jednostavan. Zato treba naglasiti određene mane koje će suziti izbor mogućeg rješenja. Kao opću činjenicu, treba naglasiti da su dalmatinski mačevi u lošem stanju, što ujedno sprečava mogućnost njihove klasifikacije. Primjerice, maču iz groba B u Orliću je poprilično oštećena jabučica mača (Slika 19.), a ta su oštećenja stvorila sliku o trodjelnoj podjeli krune i tako zavarala Vinskog. Što se tiče drugog mača iz groba A, on je morfološki sličan onome iz Morpolače, no i on je jedinstveni primjerak. Goran Bilogrivić također upozorava na ukrase koje je Z. Vinski primjetio - radi se o urezima, tj. oštećenjima na gornjoj liniji krune jabučice te ih je Vinski interpretirao kao ukrase, ne znajući da su to oštećenja. Također, treba razmatrati i mišljenja stranih autora, u ovom slučaju Petersenovu i Geibigovu tipologiju. Iako prema Geibigovoj tipologiji dalmatinski mačevi pripadaju posebnom tipu 1 (mač iz groba A je blizak tom tipu), obje se tipologije zasnivaju na mačevima koji su pronađeni u njihovim užim područjima. Ipak, Geibigova tipologija je nešto fleksibilnija jer pokriva jedno malo šire područje. Na kraju se dolazi do

posljednjeg problema, a to je jabučica mača, odnosno njena kruna. Naime, u široj javnosti je prihvaćen izgled krune posebnog tipa 1, a to je trodijelna kruna s povišenim srednjim dijelom, dok su donji dijelovi niže postavljeni, najčešće ulegnutog izgleda. Dalmatinski mačevi nemaju uopće takvu podjelu, osim mača iz A groba u Orliću koji ima ukrasna polja. Međutim, prema ukrasu je moguće pronaći paralele u inozemstvu, no ti mačevi se klasificiraju kao posebni tip 2. No, to i dalje ne znači nužno da je naš primjerak iz groba A posebni tip 2, a i posebni tip 1.⁸¹

Slika 19. – Balčak iz Orlića, grob B (BILOGRIVIĆ, G., 2011)

6. Ostali predmeti karolinškog utjecaja

Od ostalih predmeta franačkih radionica, može se spomenuti predmete liturgijske namjene, a reprezentativni primjerci su kadionica pronađena u Runjavici kod Vrlike i relikvijar sv. Anselma iz Nina. Poznati predmeti jesu i pojasne garniture.⁸² Od pojasnih garnitura pronalazi se ona (kopča s okovom i dvodijelnim jezičkom) iz Mogorjela, koja vjerojatno potječe iz alpskih radionica te je iz Italije stigla preko Istre i Dalmacije kopnenim putem. Odlikuje je izuzetna ornamentalna finoća izvedbe životinjskih motiva iz tzv. otočke umjetnosti. Kod izvora Sane i u Vrbasima su također pronađeni jezičci slične ornamentike.⁸³ Osim toga, zastupljene su

⁸¹ *Ibid*, 86-87.

⁸² A. JURČEVIĆ, 2011., 119.

⁸³ A. MILOŠEVIĆ, 2000., 112.-113.

i ostruge. Mogu biti od željeza, bronce, srebrne ili pozlaćene, ukrašene su tehnikom rovašenja, a motiv je obično izveden u plitkom reljefu u obliku trokuta. Od ostruga se izdvajaju one pronađene u sarkofagu s hipokampima na Crkvini u Biskupiji kod Knina.⁸⁴ Pronašla su se i koplja. Pronađeno je ukupno devet primjeraka, s tim da su dva koplja iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu oštećena te nema podataka odakle su stigli. Dvije su inačice; jedna je rađena od kvalitetnog čelika, listolika oštrica i s tuljcima, a druga je lošije kvalitete, izdužene listolike oštrice i bez tuljaca te se uglavnom radi o imitacijama na uzoru karolinsških radionica. Kod pojedinih kvalitetnih je čak izvršeno i damasciranje. Osim toga, zastupljen je i nakit, a i predmeti svakodnevne upotrebe kao npr. ključevi.⁸⁵

Kada se govori o kontekstu lokaliteta gdje su pronađeni predmeti karolinškog obilježja, može se primijetiti da je njihova najveća koncentracija na kninskom području. Iako je kninsko područje bilo sjedište vlasti, to je područje također bilo čvorište važnih prometnica. Ako se, primjerice, uzme nalaze pronađene na području sjeverne Dalmacije, može se vidjeti da nalazi prate srednjovjekovnu i antičku cestu koja se u izvorima spominje kao *via magna*.⁸⁶ Slična situacija je i u cetinskom području gdje nalazi prate lijevu obalu Cetine, a u jugozapadnoj BiH se pružaju prema polju, s većom koncentracijom tek u donjem dijelu Neretve. Na kraju, kada se uzme cijeli raspored svih nalaza, primjećuje se da se u potpunosti poklapaju sa starim rimskim trasama. Taj zaključak potvrđuju i sporadični nalazi u dubljoj unutrašnjosti, Lici i na izvoru Sane i Vrbasa te pokazuju sliku prometne povezanosti panonskog i primorskog dijela Hrvatske.⁸⁷

U velikoj količini uz karolinške nalaze dolaze i bizantski zlatnici Konstantina V., kojih je najviše pronađeno na Crkvini u Biskupiji. Ti zlatnici su također pronađeni u istom stratigrafskom sloju s karolinškim nalazima.⁸⁸ Pojava tih zlatnika u dalmatinskom zaleđu može se datirati od 774. godine, odnosno kada su počeli najraniji kontakti s Francima.⁸⁹

⁸⁴ A. JURČEVIĆ, 2011., 119.-120.

⁸⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2000., 132.-134.

⁸⁶ Cesta koja je preko Ravnih Kotara i Bukovice povezivala Nin s Kninom.

⁸⁷ A. MILOŠEVIĆ, 2000., 115-116.

⁸⁸ A. JURČEVIĆ, 2011., 134.

⁸⁹ *Ibid*, 138.

7. Zaključak

Kada se pogleda zajedničku povijest Franaka i Hrvata, može se primijetiti da se radi o interesnom odnosu koji su imali Franci i to iz više razloga. Naime, kako je carstvo jačalo, tako je širilo svoje granice prema Istri koja je bila uspješno pokorena. Istra je bila strateška važna jedinica koja je omogućila razvoj flote te je nakon pada bila spojena Furlaniji, odnosno Akvilejskoj patrijaršiji. Doda li se njenu povezanost s istočnom jadranskom obalom, izgledala je kao dobar strateški centar daljnjem širenju. Istočna jadranska obala, ili u ovom slučaju Dalmacija, oduvijek je imala odličan geostrateški položaj te je očekivano da će ju Franci pokušati osvojiti, čime su se našli u sukobu s Bizantom. Sukob Franaka i Bizanta bio je i rivalskog karaktera, s obzirom da su to bile svjetske sile svojeg vremena. Međutim, Karolinško Carstvo je bilo dovoljno jako (ili uređeno) da održi svoj teritorij, odnosno sjevernu Dalmaciju. Bez jake centralizacije Hrvati su s vremenom sve više gradili svoju neovisnost. To se može vidjeti još u vrijeme vladavine kneza Trpimira gdje ga Gottschalk, inače obrazovan redovnik, naziva kraljem ili *rex*. U konačnici, samostalnost je ostvarena za vrijeme Branimira koji dobiva priznanje svoje vladavine od Svete Stolice.

Valja se vratiti na odnos Karolinga s Hrvatima dok su još bili vjerni vazali. Da bi u potpunosti kontrolirali svoj novostečeni teritorij, franački dvor je sproveo mjere uređivanja. Radilo se uglavnom o pokrštavanju i materijalnoj kulturi kako bi narod sve više povukao franački indetitet. Naravno, to je značilo i otvaranje trgovinskih odnosa te su razni predmeti stizali iz franačkih radionica u hrvatske domove, a među njima i mačevi. Iako je moguće da su Franci svojim vazalima znali darovati poneki mač, posebno one luksuznije izrađene, očekivati da su svi mačevi došli kao poklon je ipak vrlo teško. Ti mačevi su bili iznimne kakvoće te vrlo cijenjeni u svoje vrijeme, a oko njihove izrade se i danas vode brojne polemike. Tako da naoružati svojeg vazala najboljim oružjem i ne bi bila dobra ideja jer bi moglo rezultirati revoltom protiv više vlasti, u ovom slučaju Franaka kao gospodara. Tomu u prilog govori činjenica da je Karlo Veliki čak donio izričitu zabranu izvoza mačeva, no to i dalje ne znači da se mačevi nisu mogli prokrijumčariti ili „prošvercati“ te prodavati na crnom tržištu. Također su ti mačevi bili i statusni simbol, s obzirom da su sigurno imali visoku cijenu što si nije mogao svatko priuštiti.

8. Literatura

1. ANČIĆ., M., 1997. – Mladen Ančić, **From Carolingian Official to Croatian Ruler - The Croats and the Carolingian Empire in the First Half of the Ninth Century**, *Hortus Artium Medievalium*, sv. 3, Zagreb.
2. ANČIĆ., M., 2000. – Mladen Ančić, U osvit novog doba: Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod, *Hrvati i Karolinzi, Rasprave i vrela*, Split, 70-106.
3. BELOŠEVIĆ, J., 2008. - Janko Belošević, Osvrt na karolinške mačeve tipa H sa šireg područja Dalmatinske Hrvatske, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24, Zagreb, 405-418.
4. BILOGRIVIĆ, G., 2010. - Goran Bilogrivić, Karolinški mačevi tipa K, *Opvscvla Archaeologica*, 33, Zagreb, 125-182.
5. BILOGRIVIĆ, G., 2011. - Goran Bilogrivić, O mačevima posebnog tipa u Hrvatskoj, *Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv 38.*, Split, 83-110.
6. BILOGRIVIĆ, G., 2013. - Goran Bilogrivić, Carolingian Swords from Croatia – New Thoughts on an Old Topic, *Series Historica*, 10, Sibiu, 67-85.
7. BILOGRIVIĆ., G., 2016, - Goran Bilogrivić, *Etnički indetiteti u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj – materijalni i pisani izvori*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
8. BRANDT., M., 1995. - Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb.
9. BUDAK., N., 1997. - Neven Budak, **Croats between Franks and Byzantium**, *Hortus Artium Medievalium*, sv. 3, Zagreb.
10. FEICKERT., S. et al., 2018. – Sabrina Feickert, Fabian Haack, Thomas Hoppe, Klaus Georg Kokkotidis, Matthias Ohm, Nina Willburger, **Eine neue Waffe – Entwicklung und Einsatz des Schwertes von der Bronze- bis in die Frühe Neuzeit**, *Archäologie in Deutschland, ser II, sv. 14.*, Darmstadt, 8-27.
11. GOLDSTEIN, I., 1995. – Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb.
12. JELOVINA, D., 1986. – Dušan Jelovina, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Split.
13. JURČEVIĆ, A., 2010. – Ante Jurčević, Nalazi ranokarolinškog oružja i konjaničke opreme u doba formiranja Hrvatske Kneževine, *Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv 38*, Split, 111-147.

14. MILOŠEVIĆ, A., 2000.- Ante Milošević, Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževiniu svjetlu arheoloških nalaza, Hrvati i Karolinzi, *Rasprave i vrela*, Split, 106-142
15. MILOŠEVIĆ, A., 2012.- Ante Milošević, Novi mač iz Koljana u svjetlu kontakata s nordijskim zemljama u ranom srednjem vijeku, *Histria Antiqua*, sv. 21, Pula, 459-470.
16. RAUKAR, T., 1997. – Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb.
17. REGAN, K., KANIŠKI T., 2003. – Krešimir Regan, Tomislav Kaniški, *Hrvatski povijesni atlas*, Zagreb.
18. ŠANJEK., F., 2009. – Franjo Šanjek, **Uloga Papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku (7. – 12. st.)**, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 9, Zagreb.
19. VINSKI, Z., 1955. – Zdenko Vinski, *Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima*, Vesnik Vojnog muzeja, 2, Beograd, 34-52.
20. VINSKI, Z., 1981.- Zdenko Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 3, Zagreb, 9-54.

INTERNETSKI IZVORI

1. ALVAREZ, S., 2014.- Sandra Alvarez, Carolingian Arms and Armor in the Ninth Century, <http://deremilitari.org/2014/02/carolingian-arms-and-armor-in-the-ninth-century/> (15. Kolovoza 2017.)
2. HOLZHAIDER, H., 2014.- Hans Holzhaider, Ein Schwert für Europa, <https://www.sueddeutsche.de/wissen/ulfberht-klingen-ein-schwert-fuer-europa-1.2188338> (15. Kolovoza 2017.)

Ranokarolinški mačevi na području današnje Dalmacije i Hercegovine

SAŽETAK

Kako se Karolinško Carstvo postupno širilo Europom, tako je u sferu njihovih interesa ušlo i hrvatsko područje. Osim vazalnog odnosa, na prostoru Dalmacije i Hercegovine donijeli su i materijalnu kulturu, uglavnom posredstvom misionara ili trgovinom. Ovaj rad će se bazirati na mačeve kao dio te materijalne kulture. Kao vrijedan dio vojne opreme koji svoje početke bilježi iz brončanog doba, franačke kovačnice su unaprijedile rimske *spathae* te stvorili izuzetno kvalitetno oružje svojeg vremena, što su prepoznali i hrvatski plemići. Postoje različite varijante ranokarolinških mačeva, a na području koje pokriva ovaj rad su: tip K, tip H te poseban tip 1.

Ključne riječi: Karolinško Carstvo, karolinški utjecaji, Hrvatska Kneževina, mač, spatha, ranokarolinški mačevi, tip K, tip H, poseban tip 1

Early Carolingian swords in the territory of the present- day Dalmatia and Herzegovina

SUMMARY

As the Carolingian Empire has progressively expanded through Europe, so did the Croatian area entered in the sphere of their interest. Except the vassal relationship, they brought their material culture, mainly through missionaries and trade. This paper will be based on swords as part of that material culture. As a valuable part of military equipment that marks its beginning from the Bronze Age, Frankish blacksmiths advanced the Roman *spathae* and created an exceptionally high- quality sword of its time, as the Croatian nobles have recognised it. There are different variations of the early Carolingian swords and, in the area in which this paper covers, we have: type K, type H and special type 1.

Key words: Carolingian Empire, Carolingian influences, Croatian Principality, sword, spatha, early Carolingian swords, type K, type H, special type 1